

John Locke (1632-1704)

V průběhu 17. a 18. století dochází v Evropě k postupnému přechodu od feudalismu ke kapitalismu. John Locke vyjadřuje ve svém díle zájmy nové třídy, buržoazie. Sám pocházel z měšťanské puritánské rodiny. Studoval v Oxfordu a po absolvování zde učil řečtině a rétorice. Dále se věnoval i přírodním vědám, filozofii a lékařství. V roce 1666 se stal domácím lékařem hraběte Shaftsburyho a vychovatelem jeho vnuka.

Locke je zastáncem individuální výchovy soukromým vychovatelem. Zaměřuje se na výchovu mladíků z vyšších vrstev společnosti. Vytváří systém tzv. *výchovy gentlemana*. Cílem výchovy je gentleman, fyzicky zdatný, vzdělaný z hlediska potřeb praktického života.

Své pedagogické názory vyložil J. Locke v díle *Myšlenky o výchově*. Rozebírá zde koncepci tří základních složek výchovy, a to výchovy tělesné, mravní a rozumové.

Výchozí složkou je **složka tělesná**. Jeho heslo zní „*Zdravý duch ve zdravém těle*“. Od mládí je důležité věnovat pozornost otužování, hygieně a správné životosprávě. Doporučuje prostou, ale vydatnou stravu. Locke zdůrazňuje nutnost poskytnout dětem dostatek pohybu na čerstvém vzduchu a odsuzuje těsné oděvy, které brzdí tělesný rozvoj.

V **mravní výchově** zdůrazňuje od útlého mládí kázeň, disciplínu a sebeovládání. V mládí má být vychovatel (rodič) na dítě nejnáročnější, postupně se stává rádcem a přítelem. Při mravní výchově je velmi důležitý příklad dospělých. Locke odsuzuje strašení dětí i tělesné tresty. Ty připouští výjimečně při vzdorovitosti. Lépe je však působit pochvalou nebo pokáráním. Důležité je děti neustále zaměstnávat. Na mravy špatně působí lenost. Požadavky, které na dítě klademe, je nutno zdůvodnit. Nemáme klást příliš požadavků, ale přiměřeně, aby je bylo dítě schopno respektovat. Podle Locka se má učit dítě se zájmem, pokud možno pomocí hry.

Je třeba vychovat člověka se silným charakterem, se smyslem pro čest. Výchova má vést k humánnímu chování ke všemu živému, i ke zvířatům.

Co se týká **rozumové výchovy**, nestaví si Locke tak vysoké cíle jako J.A. Komenský. Cílem není člověk učený, ale vzdělaný, pracovitý a ušlechtilý, který dokáže rozumně a užitečně spravovat své záležitosti. Mezi vyučovací předměty zařazuje čtení, psaní, mateřský jazyk, aritmetiku, geometrii, astronomii, etiku, historii, občanské právo, přírodní vědy. Samozřejmě je výuka náboženství. Cizí jazyky doporučuje učit přímou, direktní metodou, to znamená neučit na základě gramatického rozboru, ale přímo konverzací. Malířství a hudbu nepovažuje za důležité.

Mladý gentleman má mít i určitou **pracovní výchovu**, měl by se vyučit i nějakému řemeslu. Fyzickou práci zde chápe Locke spíše jako doplněk práce duševní.

Jinak se dívá na pracovní výchovu dětí (chlapců) z nižších společenských vrstev. Ve spise *Dobrozdání o chudinství pro obchodní radu* navrhuje zřízení pracovních škol, kde by děti z nejhudších vrstev již od tří let získaly poučení o náboženství a mravech a byly vedeny k manuální práci. Výchovou dívek se Locke vůbec nezabýval.

Významné je Lockovo dílo **Pojednání o lidském rozumu**. Ve vědomí člověka nejsou vrozené ideje a představy. Duše člověka je po narození čistá deska, tabula rasa, zkušenost na ni zapisuje všechna data. Smysly jsou zdrojem veškerého poznání.

Co se týká politického spisu, je možno uvést dílo **Dvě pojednání o vládě**, kde se zabývá teorií státu a uspořádání společnosti. V sociálně politické oblasti byl Locke stoupence tzv. teorie smlouvy, podle níž je lid nositelem nejvyšší moci ve státě a může monarchu kdykoli svěřené moci zbavit, pokud nevládně ve prospěch lidu. Tuto teorii později rozpracoval J.J. Rousseau ve svém díle Společenská smlouva.

Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

Narodil se v Ženevě. Matka zemřela při jeho narození a otec, hodinář, se o chlapce mnoho nestaral. Učil se u rytce, ale ten byl na něj surový, proto z učení utekl. Cestoval, příležitostně se vzdělával. Vystřídal krátkodobě různá zaměstnání (lokaj, vychovatel, učitel hudby, pobýval v klášteře apod.).

Po příchodu do Paříže se stýkal s encyklopedisty. Vliv na něj měl zvláště Denis Diderot. V roce 1749 vypsala dijonská akademie soutěž na téma, zda pokrok ve vědách a umění přispívá k rozvoji mravů. Rousseau se do soutěže přihlásil a napsal pojednání nazvané **Rozprava o vědách a umění**, které ho velmi proslavilo. Provedl zde kritiku feudální společnosti. Zastává názor, že civilizace ničí mravy, zbavuje lidi svobody a štěstí. Východisko vidí v návratu k přírodě, k přirozenému stavu věcí.

V pojednání **O původu nerovnosti mezi lidmi** rozvádí myšlenku, že rozvoj civilizace vede k nerovnosti mezi lidmi. Vzniká soukromý majetek, který je příčinou sociální nespravedlnosti

V dalším díle nazvaném **Společenská smlouva** rozvíjí smluvní teorii o původu státu (zmínka viz J. Locke). Zjednodušeně lze říci, že podle Rousseaua si v přirozené společnosti byli všichni lidé rovni a byli svobodní. Později v době vzniku společenských tříd a vzniku státu lidé viděli, že je nutno, aby někdo vládl a spravoval státní záležitosti. Proto dobrovolně odevzdali část svých svobod a práv vládě, panovníkům, kteří za ně měli řídit chod státu. Tito vládcí byli zpočátku voleni lidem. Je chyba, že se titul panovníka stal časem dědičným. Panovník vládne vlastně z vůle lidu, a proto má vládnout v jeho prospěch a být mu odpovědný. Pokud tomu tak není, má lid právo tyrana svrhnout, neboť lidu náleží nejvyšší moc ve státě.

Touto myšlenkou připravil Rousseau program Velké francouzské revoluce.

V díle **Nová Heloisa** vyjádřil již své názory na výchovu a obhajuje zde právo člověka i dítěte na svobodu

Jeho nejznámější dílo, ve kterém vyjádřil své názory na výchovu, se jmenuje **Emil čili o výchově**. Bylo vydáno v roce 1762. Je to poloromán, ve kterém podává obraz výchovy nového člověka. Jelikož v části nazvané Vyznání víry vikáře savojského provádí Rousseau kritiku církve, dogmat a náboženských obřadů, byl za své názory pronásledován a musel uprchnout z Francie. Pobýval ve Švýcarsku a v Anglii. V roce 1746 mu byl povolen návrat do Francie.

Dílo Emil se skládá z pěti knih. První až čtvrtá kniha je věnována vždy určitému věkovému období dítěte. V páté se Rousseau zabývá výchovou ženy, budoucí Emilovy manželky. Rousseau se pokusil rozdělit věk dítěte na čtyři období, ale jinak než J.A.Komenský.

1. Od narození dítěte do 2 let, kdy je třeba věnovat se především tělesnému rozvoji dítěte.

Podává zde mnoho praktických pokynů, jak dítě otužovat, krmit, ale vývoj neurychlovat.

Dát dítěti maximální svobodu. Máme omezovat slovník dětí, aby nepoužívaly slova, kterým nerozumí, aby neměly více slov než představ. Dítěti je třeba dopřát hodně pohybu, proto se nemá balit do povijanu.

2. Od 2do 12 let, kdy jde hlavně o rozvoj smyslů. Toto období nazývá Rousseau „*spánek rozumu*“. Má názor, že děti v tomto období stále myslí pouze konkrétně, v představách, abstraktního myšlení nejsou ještě schopny. Výchova má probíhat na venkově, kde stále jsou lidé nejbliže přirozenému stavu. Město je ohniskem zkažených mravů a úpadku. Tělesné tresty se nemají používat. Má se využívat „kázň přirozených následků“, kdy dítě trpí následky vlastního činu. Rozbije-li hračku, nekoupíme mu hned novou, rozbije-li v ložnici okno, ať po několik dní spí v zimě.

Dítě se nemá v tomto období systematicky vyučovat. Co bude samo chtít, to se hravě naučí. Do ničeho se nemá nutit.

Rousseau je nepřitelem knih. Říká, že knihy ničí dětství. Knihou Emila má být příroda. Učí se všemu venku, názorem, samostatným zkoumáním.

3. Období **od 12 do 15 let** považuje Rousseau za hlavní období rozumové a pracovní výchovy. Při výběru obsahu vzdělání dává přednost přírodním vědám. Jelikož podle něj dítě ještě nechápe mravní pojmy, nemají se učit moc humanitní vědy, hlavně ne historie. Nevyučuje se též náboženství.

Jelikož je práce nevyhnutelnou povinností člověka ke společnosti, je nutno seznámit se s co největším množstvím řemesel a s různými druhy zemědělské práce. Pak si dítě vybere jedno z řemesel, a tomu se vyučí. Pro Emila vybral truhlářství.

Po skončení tohoto období nemá Emil mnoho vědomostí, ale ty, co má, jsou osvojeny důkladně a pevně. Je pracovitý, mírný, trpělivý.

4. **Od 15 do 21 let** probíhá hlavně mravní výchova dítěte. Toto období nazývá Rousseau obdobím „bouří a vášní“. Je to období dospívání. Mladíkovi je třeba dopřát hodně pohybu venku a má mít stále hodně zaměstnání. Nesmí lenožit. Dále je nutno Emila uvést do společnosti a rozvíjet jeho lásku ke všem lidem. Jde o výchovu: *dobrých citů, dobrých úsudků a dobré vůle*. Při rozvíjení dobrých úsudků se využívá už i historie, posuzují se životopisy slavných lidí. Výchova dobré vůle spočívá v konání dobrých skutků (pomoc chudým, trpícím apod.). V tomto období probíhá výchova ve městě, neboť Emil dosud poznal pouze venkov.

Náboženství ve smyslu výuky náboženských dogmat se nevyučuje. Mladík sám přemýšlí o účelnosti v přírodě, o zázraku přírody, o hlasu svědomí ve svém nitru a pochopí, že to vše nemohlo vzniknout samo. Musí tu být nějaký „nejvyšší rozum“, „nejvyšší vůle“, Bůh, který stvořil svět a jeho zákony.

5. Poslední část je věnována **výchově ženy**. Jde o budoucí Emilovu manželku Žofii. Jelikož jsou muž a žena rozdílní svým určením, dostává se jim odlišné výchovy. Žena je určena k tomu, aby měla děti, zabývala se domácností, vytvářela v rodině útulné prostředí a pečovala o mužovo štěstí. Má být též krásná a zdravá. Proto potřebuje hlavně výchovu tělesnou a mravní. Má být mírná, poslušná, protože nikdy nepřestane být podřízena muži nebo jeho názorům. V mládí je podřízena otci a v dospělosti manželovi. Dále má být střídavá, zdvořilá a čistotná. Myslí myšlenkami svého muže a mluví jeho slovy. Žena nepotřebuje žádné rozumové zaměstnání. Žofie nečetla nic kromě dvou knih, které se jí náhodou dostaly do ruky. Má-li žena vzdělaného a kultivovaného muže, rozvíjí se vlastně životem po jeho boku.

V názorech na výchovu ženy zůstal Rousseau konzervativní a poplatný své době.

Cílem výchovy je podle Rousseaua vychovat svobodného člověka, který nade vše miluje svobodu. Proto Rousseau požaduje výchovu přirozenou a svobodnou, která by respektovala věkové a individuální zvláštnosti dítěte. Dítě nemáme do ničeho nutit a potlačovat jeho osobnost. Proti učení se z knih, proti biflování staví osobní zkušenost. Žák má ke všemu dospět vlastním pozorováním, uvažováním, vlastní zkušeností. Samostatnosti a svobodě dítěte vlastně obětuje systematickostí ve výuce.

Člověk je tehdy dobře vychován, působí-li na něj tři druhy výchovy: *výchova přírodou, výchova lidmi a výchova věcmi*. Výchova přírodou na nás nezávisí, výchova věcmi částečně a výchova lidmi je cele v našich rukou. Aby byla výchova účinná, je nutno výchovu lidmi a věcmi uvést do souladu s cílem, ke kterému jde příroda. (Možno chápat tak, že příroda nám

dala určité vlohy, které bychom měli rozpoznat a výchovu lidmi a prostředím, věcmi podřídit tomu, abychom tyto vlohy rozvíjeli.)

Myšlenky J.J. Rousseaua ovlivnily myslitele zvláště na přelomu 19. a 20. století a našly své místo v pedagogice reformní.

Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827)

Narodil se v Curychu. Otec byl lékařem. Pestalozzi zpočátku studoval práva a teologii, ale pod vlivem Rousseauových spisů těchto studií zanechal. Žil v období vznikající kapitalistické společnosti ve Švýcarsku a zastával názor, že pro blaho národa je nejdůležitější půda. Proto je třeba pomoci rolníkům k důstojnějšímu životu. Původ bídy vesnického lidu spatřoval v jeho kulturní zaostalosti a nedostatečné výchově. Proto koupil pozemek v Neuhofu, kde chtěl vybudovat vzorné hospodářství, kde by učil rolníky pokrokovým způsobům hospodářství. Tento jeho pokus se nepodařil a Pestalozzi v **Neuhofu** zřídil v roce 1774 ústav pro výchovu chudých a osiřelých dětí. Pečoval o ně se svou manželkou a vychovával je společně se svými dětmi. Spjoval výuku s prací. Učil děti čtení, psaní a počítání a doufal, že na sebe vydělají vlastní práci- práci na poli, předemím, tkaním. Peníze však na vedení ústavu nestačily a v roce 1780 ho musel zavřít. V Neuhofu se pak Pestalozzi věnuje literární činnosti. Své názory na výchovu poprvé uveřejnil r. 1780 ve spise **Večer poustevníkův**. Všichni lidé jsou si ve své podstatě rovni, a proto by měli mít všichni možnost se vzdělávat. Obecně lidské vzdělání má být poskytnuto nejdříve, pak teprve má přijít na řadu odborný výcvik.

V roce 1781 vydal Pestalozzi román **Lienhard a Gertruda**. V románu je popisován život zemědělské rodiny a výchova jejich dětí. Zároveň zde Pestalozzi naznačil, jak lze změnit společnost a zlepšit těžkou situaci rolníků. Toto dílo se dočkalo mezinárodního uznání.

Ve vychovatelské činnosti pokračoval Pestalozzi ve **Stanzu**, kde vedl sirotčinec a v **Burgdorfu**, kde vedl školu a učil. Škola byla známá i v zahraničí. Žáci zde byli rozděleni do skupin podle nadání a zájmů a vzájemně se vyučovali. Nebylo zde přesné rozvržení učiva. V době, kdy učil v Burgdorfu píše řadu pedagogických spisů, např. **Jak Gertruda učí své děti, ABC názornosti, Kniha matek a Názorné vyučování o poměru čísel**.

V letech 1805-1825 vedl Pestalozzi výchovný ústav v **Yverdonu**. Vzdělávalo se zde 70-150 chovanců ze zámožných rodin. Vychovatelé s chovanci trávili i svůj volný čas. Byla zde přívětivá atmosféra bez trestů. Do výuky byly zařazovány hry a tělesná cvičení.

U školy byl i učitelský seminář, ve kterém se připravovali kandidáti učitelství i ze zahraničí.

Poslední dva roky svého života strávil Pestalozzi opět v Neuhofu, kde napsal spis **Labutí píseň**, ve kterém podrobně popsal svoje názory na elementární výchovu.

Jeho celoživotní snahu pomáhat dětem, hlavně z nejhudších vrstev, vystihuje nápis na jeho náhrobním kameni: „*Vše pro druhé, nic pro sebe.*“

Pestalozzi vysoce vyzdvihoval roli matky ve výchově dětí. Pokud by měly matky k dispozici kvalitní učebnice, mohly by vyučovat děti doma.

Výchovu chápal jako rozvíjení vrozených schopností v souladu s přirozených chodem přírody. Veškeré vyučování by mělo být výchovné, kromě cílů vzdělávacích by mělo sledovat stále i cíle mravní. Podstatou mravnosti je láska k lidem. Pestalozzi podobně jako J.A. Komenský zdůrazňuje zásadu názornosti ve výuce. Na rozdíl od Rousseaua, podobně jako J.A. Komenský, požaduje systematičnost ve výuce.

Za základní prvky vyučování stanovil **slovo, číslo a tvar**. Důraz kladl na formální cíle výuky, tj. cíl výuky nevidí v osvojení si množství poznatků, ale v rozvíjení žákových schopností.

Friedrich Fröbel (1782-1852) byl ovlivněn velmi dvěma návštěvami Pestalozziho v ústavu v Yverdonu. Výchovu chápal jako samočinný rozvoj sil a schopností existujících v dítěti. Východiskem výchovy jsou **čtyři instinkty** v dítěti. Instinkt činnosti, instinkt poznání, instinkt umělecký a instinkt náboženský.

Zaměřil se na předškolní výchovu. Za důležité prostředky výchovy považoval hru a práci. Roku 1837 v Blankenburgu založil Ústav pro pěstování snahy po činnosti u dětí a mládeže. Zde vytvářel učební pomůcky, hračky, tzv. **dárky** (geometrická tělesa jako dřevěné krychle, válce, koule dělené na menší části, barevné míče). Vypracoval didaktiku práce s těmito „dárky“ a dále i se stavebním materiálem (např. špejle, hrách). Aby ověřil vhodnost těchto „dárků“, zval do kroužků děti z okolí a také vychovával v kurzech vedoucí těchto kroužků. Výchovně využíval i práce dětí, jako je sebeobsluha, ošetřování rostlin apod.

V roce 1840 otevřel v Blankenburgu tzv. „**Kindergarten**“, **dětskou zahrádku**. Šlo o komplex zařízení, kde byly nejen herny pro děti, ale i ústav pro vzdělávání opatrovnic.

Kromě didaktických her s dárky vypracoval Fröbel soubor pohybových her s hudebním doprovodem.

Význam F. Fröbela je v tom, že vypracoval systém předškolní výchovy a po vzoru jeho Kindergarten se začaly od poloviny 19. století rozvíjet mateřské školy v mnoha dalších zemích.

Předškolní výchovou se zabýval **Jan Vlastimír Svoboda (1800-1844)**. V roce 1832 se stal učitelem v opatrovně v Praze na Hrádku a zpracoval metodiku předškolní výchovy. Proslul svým spisem **Školka** (1839). Vzdělávání v mateřském jazyce a ovládnutí trivia bylo v jeho pojetí spojeno s věcným vzděláním. Děti měly získat základní poučení o svém okolí, o věcech, zvířatech, rostlinách, lidském těle i o různých druzích lidské činnosti. Do popředí vystupuje výchovná stránka vyučování. Vlivem Svobodova spisu se rozšířil pro předškolní instituci lidový název *školka*. Svoboda dal školcům nový pracovní program i nové metody práce. Z instituce, která dříve pouze hlídala děti v době, kdy matky byly v zaměstnání, se stala instituce výchovně vzdělávací. Z dalších Svobodových spisů lze jmenovat např. **Sebrání českých písní, Malý čtenář, Malý písáček**.

Pedagogický reformismus ve světě i u nás. Hlavní myšlenky a představitelé. Alternativní školy

Od počátku 20. století vzniká hnutí zvané **pedagogický reformismus**. Představitelé tohoto směru kritizovali dosavadního způsob vzdělávání – memorování a intelektualismus herbartovské školy. Chtěli vytvořit školu moderní, která by nepotlačovala osobnost žáků. Škola má být zajímavá a přitažlivá. Vycházeli z myšlenek Rousseauova pojetí přirozené výchovy, Tolstého volné školy a Deweyových a Spencerových názorů na nutnost praktického vzdělání, které by připravovalo žáky pro život.

Reformisté preferují individuální výchovné cíle, aktivitu jedince, maximální přiměřenost a tzv. pedocentrismus (dítě je centrem výchovy, cíle výchovy jsou zcela podřízeny individuálním zájmům a potřebám dítěte). Na základě reformních snah začala vznikat celá řada tzv. **alternativních škol**.

Mezi představitele reformismu patří např. **Ellen Keyová (1849-1926)**, švédská spisovatelka, pedagožka a stoupenkyně ženského hnutí. Vyžaduje přirozenou výchovu, až pedagogický anarchismus. Odmítala veřejnou předškolní výchovu, neboť potlačuje individualitu dítěte. Její nejvýznamnější spis je **Století dítěte**, který je manifestem za práva dítěte na svobodnou výchovu.

Na subjektivních dětských zájmech stavěl výchovu i belgický pedagog, psycholog a lékař **Ovide Decroly (1871-1936)**. Je autorem mnoha pedagogických a psychologických prací. Vytvořil tzv. **globální metodu**, kde vyučování vychází od celků a z přirozených situací. Šlo např. o koncentraci, kdy byly jednotlivé předměty slučovány v jediný obor.

V roce 1907 založil v Bruselu *Školu životem a pro život*. Podle Decrolyho je třeba ve výchově vycházet z dětských zájmů, potřeb a zkušeností. Učitel musí dítě dobře poznat. Ve svém „*životném vyučování*“ odmítá tradiční vzdělávání v jednotlivých vyučovacích předmětech. Tyto předměty nahrazuje tzv. *zájmovými centry* (např. doprava, naše odívání, naše potrava apod.) Pro Decrolyho je škola dílnou, laboratoří, ke dítě získává vlastní činností potřebné zkušenosti. Zdůrazňoval hodně význam smyslového poznání. Zaměřoval se hlavně na výchovu estetickou, mravní a sociální.

Předškolní výchovou se zabývala i italská lékařka **Maria Montessoriová (1870-1952)**. Zřídila v Římě *Dům dětí*, pro děti od 3 do 7 let. Děti podle Montessoriové mají mít zajištěn svobodný rozvoj svých tvůrčích schopností. Dítě si zaměstnání svobodně volí, pracuje svým tempem. Učitel ustupuje do pozadí, radí, upravuje prostředí, připravuje vhodné podmínky pro rozvoj dětí. Každé dítě má v sobě *vlastní stavební plán, plán svého rozvoje*. Tento plán je však většinou rušen zásahy dospělých, kteří si myslí, že dítěti pomáhají, ale ve skutečnosti ničí tuto jeho perspektivu. Dospělý by měl dítě dobře poznat, pochopit jeho plán a podporovat ho v tomto směru. Učebny musí být speciálně vybavené, aby odpovídaly věku dětí. Prostředí dospělých je jim cizí. Montessoriová si ověřila, že pokud činnost děti zaujme, dovedou se na ni dlouho soustředit (tzv. fenomén Montessori). Děti rády manipulují s předměty a řeší konkrétní úkoly. Velmi důležitý je výběr didaktického materiálu, který má sloužit pro cvičení smyslů, pěstování svalů (sebeobsluha, práce na zahradě a v domácnosti, ruční práce, tělocvik) a k výuce čtení, psaní, počítání a měření. Své názory na výchovy vyložila např. ve spisech **Sebevýchova v raném dětství** a **Příručka vědecké pedagogiky**. Montessoriová organizovala i mezinárodní kurzy pro vychovatele a pořádala přednáškovou turné po Evropě a Americe.

Montessoriovská škola jako *jedna z alternativních škol* se rozšířila do mnoha zemí. Po roce 1989 existují tyto školy i v České republice.